

STRAFFUTMÅLINGEN I PROMILLESAKER I NORGE

AV RAGNAR HAUGE OG JENS J. GUSLUND

Innledning

I september 1984 ble det norske Straffelovrådet gitt i oppdrag å utrede spørsmålet om det burde gjøres endringer i reaksjonene overfor promillekjøring. Bakgrunnen for oppdraget var at det etterhvert hadde oppstått kritikk mot den unyanserte straffutmåling den eksisterende lovgivning hadde ført til. I praksis ble enhver kjøring med en promille på over 0,5 straffet med ubetinget fengsel i minst 21 dager – bortsett fra i de tilfeller hvor det forelå helt spesielle personlige omstendigheter som gjorde at straffen kunne gjøres betinget. Men fordi en straff på 21 dagers ubetinget fengsel etter norske forhold er en relativt streng straff, var domstolene lite villige til å sette straffen særlig mye høyere selv i de tilfelle hvor promillen lå langt over minstegrensen på 0,5.

Straffelovrådets innstilling

I november 1986 forelå rapporten fra Straffelovrådet (NOU 1987:11). Den konkluderte med at man burde åpne mulighetene for en mer nyansert straffutmåling på samme måte som i de andre nordiske land, hvor ubetinget fengselsstraff normalt ikke kom til anvendelse ved promillekjøring på lavere promillenivåer.

Som begrunnelse for sine forslag la rådet avgjørende vekt på de kunnskaper man hadde ut fra ulike empiriske undersøkelser. For det første undersøkelser av risikoen for å bli involvert i trafikkulykker på ulike promillenivåer. For Norges vedkommende kunne man kombinere data fra veikantundersøkelser (undersøkelser av andelen alkoholpåvirkede i tilfeldige, representative utvalg av motorvognførere) (Glad 1983) med undersøkelser av dødsulykker i trafikken (Andenæs og Sørensen 1979). På dette grunnlag ble risikoen for en fører til selv å bli drept ved en trafikkulykke anslått til å være 13 ganger høyere i promilleintervallet 0,51–0,99 enn i intervallet 0,0–0,5. Med økende promille økte ulykkesrisikoen enda mer dramatisk. I intervallet 1,0–1,49 ble risikoen beregnet å være 98 ganger høyere, og dersom promillen var 1,5 eller over ble risikoen beregnet til å være 556 ganger høyere (Glad 1985). Fra et trafiksikkerhetssynspunkt var det derfor først og fremst viktig å forhindre høypromillekjøring.

Dernest bygget rådet på undersøkelser av omfanget av promillekjøring i Norge sammenliknet med de andre nordiske land hvor straffenivået var et annet. Ved å sammenlikne resultatene av veikantundersøkelser i de nordiske land, fant man at promillekjøring var vesentlig mer utbredt i Norge enn både i

Finland og Sverige. Ikke minst erfaringene fra Finland ble det lagt stor vekt på. Disse hadde nemlig vist at den reduksjon i straffenivået for lavpromillekjøring ved innføring av økt anvendelse av bøtestraff i 1977 ikke hadde ført til noen økning i omfanget av promillekjøring, men at den derimot hadde gått ned. Forklaringen på dette var etter Straffelovrådets oppfatning den sterke økning i trafikkovervåkningen – og derigjennom den økte oppdagelsesrisiko – som hadde skjedd i forbindelse med lovendringen. Økt trafikkovervåkning var med andre ord fra et allmenpreventivt synspunkt vesentlig mer effektivt enn strenge straffer.

På grunnlag av dette konkluderte Straffelovrådet med at lavpromillekjørerne ikke representerer noen særlig større fare i trafikken enn mange av dem som begår andre trafikkovertrædelser. Fra et trafikksikkerhetssynspunkt skulle det derfor ikke være særlig betenkelig å redusere straffen for lavpromillekjørere, og dermed gi mulighet for en mer nyansert straffutmåling. Det man eventuelt ville tape i allmenpreventiv effekt ved dette, ville man mer enn vinne dersom man økte trafikkontrollen. Og ved å la bøter erstatte ubetinget fengselsstraff ville man kunne finansiere en storstilt utbygging av trafikkovervåkningen. Etter rådets beregninger ville man ved en overgang til bøter istedetfor ubetinget fengselsstraff kunne ta inn ca 21 millioner kr pr år, samtidig som fengselsvesenet ville spare store beløp.

Straffelovrådets forslag gikk ut på at loven burde endres slik at normalstraffen for promillekjøring i intervallet 0,5–0,99 promille ble satt til bøter, og til bøter og betinget fengsel i intervallet 1,0–1,5. Bøtene burde i alminnelighet settes til en måneds netto lønn. Først over 1,5 promille burde ubetinget fengselsstraff komme til anvendelse. Regelen om en minstestraff på 21 dagers fengsel ble foreslått opphevet, slik at den alminnelige minstestraff på 14 dager ble gjort gjeldende også for promillekjøring.

Justisdepartementenes lovforslag

I april 1988 fremsatte Justisdepartementet en proposisjon om endringer i promillelovgivningen (Ot prp nr 65: 1987–88). Selv om den på viktige punkter avvek fra Straffelovrådets forslag, var likhetene med tross alt store.

I likhet med Straffelovrådet foreslo departementet at det i loven ble fastsatt tre promilleintervaller og at det ble gitt spesielle straffutmålingsregler for hvert av disse. Men når det gjaldt den straff som skulle komme til anvendelse fulgte forslaget bare delvis Straffelovrådets forslag. Dersom promillen var 0,5 eller over, men under 1,0, skulle straffen være bot og betinget fengsel – og ikke bare bøter som Straffelovrådet hadde foreslått. Mellom 1,0 og 1,5 promille skulle det anvendes bot og betinget eller ubetinget fengsel – og ikke bare betinget fengsel som Straffelovrådet hadde foreslått. Valget mellom betinget og ubetinget feng-

selsstraff var det opp til retten å treffe under særlig hensyntagen til påvirkningsgrad og faren ved kjøringen. Var promillen over 1,5 – hvor Straffelovrådet hadde foreslått at straffen skulle være ubetinget fengsel – foreslo Justisdepartementet at det i tillegg til ubetinget fengsel også skulle idømmes en bot. Ved gjentatt promillekjøring skulle straffen alltid settes til bot og ubetinget fengselsstraff.

I proposisjonen ga departementet anvisninger på hvor lang fengselsstraff som burde komme til anvendelse på de ulike promillenivåer. Var promillen mellom 0,5 og 1,0 burde straffen i normaltilfellene være 14–21 dagers betinget fengsel. Var promillen over 1,0 og opp til 1,5, skulle fengselsstraffen, dersom det ble gitt en betinget reaksjon, ligge på fra 21–30 dager, mens den burde settes til 14–30 dager dersom det ble gitt en ubetinget reasjon. Ved kjøring over 1,5 promille burde straffen være 21–36 dagers ubetinget fengsel.

Det ble også gitt anvisninger om hvor store bøtene burde være. Utgangspunktet var at de måtte settes så høyt at de virkelig hadde en avskrekkende effekt. For å oppnå dette gikk forslaget fra Justisdepartementet vesentlig utover det bøtenivå Straffelovrådet hadde anbefalt – en måneds netto lønn. Det ble istedet foreslått at bøtene som utgangspunkt burde tilsvare en og en halv brutto månedslønn, og bare i sjeldne tilfeller underskride kr 10.000. Det ble imidlertid understreket at dette var en veiledende norm, og at bøtene fortsatt måtte "tilpasses lovovertrederens samlede økonomiske forhold, både mht inntekt og formue, jfr straffelovens § 27." (Ot prp nr 65: 1987–88 s 28–29).

I forhold til Straffelovrådets forslag innebar Justisdepartementets forslag en klar skjerpelse. Dette gjaldt først og fremst for dem som ville bli dømt til ubetinget fengsel, og som i tillegg til fengselsstraffen ville bli ilagt en bot. Bakgrunnen for denne endringen var at Straffelovrådets forslag ble av mange høringsinstanser hadde blitt oppfattet som en liberalisering, og noen slik liberalisering ønsket ikke Justisdepartementet å medvirke til. Justisdepartementet aksepterte Straffelovrådets argumentasjon om at de svenske og finske erfaringene tydet på at en overgang til mildere reaksjoner i kombinasjon med økt oppdagelsesrisiko ikke hadde hatt noen negativ effekt på antallet promillelykker. Men dette trengte ikke å tilsi mildere reaksjoner, fordi (Ot prp nr 65: 1987–88 s 28): ". . . strenge straffereaksjoner kombinert med økt trafikk kontroll må forventes å gi enda bedre resultater".

Fra Justisdepartementets side ble det argumentert for at forslaget ville innebære en skjerpelse av straffen. Begrunnelsen for dette var det høye bøtenivået som skulle legges til grunn. Det heter i proposisjonen (Ot prp nr. 65: 1987–88 s 29): "Etter Justisdepartementets syn vil bøter i den størrelsesorden, som det her vil bli tale om, kombinert med betinget fengsel, isolert sett framstå som en strengere reaksjon enn ubetinget fengsel i 21 dager."

Behandlingen i Stortinget

Ved behandlingen i Justiskomiteen fikk forslaget om en mer nyansert straffutmåling tilslutning fra flertallet, som bestod av medlemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre og Senterpartiet (Innst O nr 96: 1987–88). Senterpartiets medlem gikk imidlertid inn for at ubetinget fengsel og bot skulle være det eneste straffalternativ ved kjøring med mer enn 1,0 promille. Kristelig Folkepartis medlem var det eneste som gikk direkte imot forslaget fordi partiet betraktet det som en formildelse av straffnivået.

Under behandlingen i Odelspartiet fulgte partiene sine medlemmer i Justiskomiteen (Stortingsforhandlinger Ot 1987–88 s 865–886). Senterpartiet fastholdt sitt forslag om at en ubetinget fengselsstraff skulle komme til anvendelse dersom promillen var over 1,0, men fikk ikke følge av noen av de andre partiene. Etter at dette forslaget var nedstemt, stemte Senterpartiet sammen med Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti mot lovforslaget. Det ble imidlertid vedtatt med stemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet.

Ved voteringen i Odelstinget 9. juni og i Lagtinget 14. juni 1988 ble forslaget fra Justiskomiteen vedtatt. Veitrafikklovens § 22, første ledd beholdt sin opprinnelige formulering hvor det heter:

”Ingen må føre eller forsøke å føre motorvogn når han er påvirket av alkohol (ikke edru) eller annet berusende eller bedøvende middel. Har han større alkoholkonsentrasjon i blodet enn 0,5 promille eller en alkoholmengde i kroppen som kan føre til en så stor alkoholkonsentrasjon i blodet, . . . regnes han i alle tilfeller som påvirket av alkohol.”

Straffebestemmelsen i veitrafikklovens § 31 annet ledd fikk følgende ordlyd:

”Den som overtrer § 22 første ledd straffes som regel

- a) med bot og betinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon i blodet under 1,0 promille . . .
- b) med bot og betinget eller ubetinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon i blodet fra 1,0 til 1,5 promille . . .
- c) med bot og ubetinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon i blodet over 1,5 promille . . .”

Hvilke momenter det forøvrig skulle legges vekt på ved utmålingen av straffen ble nærmere presisert i veitrafikklovens § 31 tredje ledd, hvor det heter:

”Ved utmåling av straffen etter annet ledd tas særlig hensyn til graden av påvirkning og hvilke farer kjøringen har medført. Gjentatt overtredelse av § 22 første ledd straffes med bot og ubetinget fengsel.”

Straffutmålingen etter den nye lov

For å få kjennskap til hvordan de nye lovbestemmelsene er blitt praktisert – og i hvilken grad de anvisninger om straffutmålingen som ble gitt i motivene er blitt fulgt opp av domstolene – har vi gjennomgått et utvalg av dommer avsagt av byrettene i Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger i årene 1988–1990 (Hauge og Guslund 1992).

Fordi det bare er de rene promillesaker – dvs de saker hvor den promille-dømte ikke ble gitt fellesdom med en tidligere dom eller hvor han eller hun ikke samtidig ble dømt for andre relativt alvorlige forhold – som kan belyse straffutmålingen for promillekjøring isolert sett, vil vi i det følgende holde de "urene" promillesakene utenfor.

Bruken av betinget og ubetinget fengselsstraff

I alt var det 467 rene promillesaker som ble pådømt etter den nye lov i vårt materiale. I samtlige av disse sakene ble det idømt fengselsstraff. I 243 saker (52 %) ble fengselsstraffen gjort betinget, mens det i 224 saker (48 %) ble idømt ubetinget fengsel. Denne fordelingen sier imidlertid ikke noe om i hvilken utstrekning de anvisninger som ble gitt i loven og motivene om fordelingen mellom betinget og ubetinget straff ble fulgt opp av domstolene, fordi dette skulle avhenge av promillenivået.

I 442 av de 467 sakene ble promillens størrelse oppgitt i dommen. Disse sakene omfatter imidlertid en lang rekke saker hvor domfelte også tidligere er straffet for promillekjøring. Fordi gjentakelse er et forhold som etter loven skal føre til ubetinget fengsel, har vi i tabell 1 holdt disse sakene utenfor. Tabellen omfatter følgelig bare de 336 domfelte for førstegangs promillekjøring.

Som det fremgår av tabellen ble det i promilleintervallet 0,5–0,99 i 99 % av samtlige saker idømt betinget fengselsstraff. Betinget dom ble anvendt også i flertallet av de sakene hvor promillen var mellom 1,0 og 1,5 – nærmere bestemt i 81 % av disse sakene. I de saker hvor promillen var over 1,5 promille ble det i det store flertall av sakene idømt ubetinget fengselsstraff. Men det var tross alt

Tabell 1. *Dømte til fengselsstraff for første gangs promillekjøring i rene promillesaker etter promillens størrelse og hvorvidt straffen ble gjort betinget eller ikke.*

	Betinget		Ubetinget		Sum	
	Ant	%	Ant	%	Ant	%
0,5–0,99	108	99	1	1	109	100
1,0–1,5	83	81	19	19	102	100
Over 1,5	16	13	109	87	125	100
Total	207	62	129	38	336	100

13 % også av disse høypromillesakene som ble avgjort med betinget dom. Selv om dette viser et relativt godt samsvar mellom den faktiske straffutmåling og det som var forutsatt i motivene, synes det likevel å være en tendens til at domstolene anvender betinget fengselsstraff i noe større utstrekning enn forutsatt i motivene.

Ved promiller under 1,0 ble det bare i en av 109 saker gitt en ubetinget fengselsstraff. Dette kan selvfølgelig bety at det ikke i noen av de 108 øvrige sakene forekom ”. . . farlig eller hensynsløs kjøring”, som ifølge motivene skulle kunne føre til ubetinget fengselsstraff selv ved lav promille. Noen sikre opplysninger om faregraden ved kjøringen gis ikke i dommene. Men i 29 saker var det i dommen nevnt spesielle skjerpene omstendigheter. I 15 saker hadde således føreren ikke førerkort, og i ytterligere 4 tilfeller forelå andre overtredelser av veitrafikkloven. I 3 andre saker ble det som straffeskjerpene omstendighet tatt hensyn til at kjøringen hadde skjedd i sterkt trafikkert område og i ytterligere 3 tilfeller hadde kjøringen ført til en trafikkulykke. Men til tross for dette ble straffen gjort betinget. Man må altså kunne slutte at for førstegangs promillekjøring med en promille under 1,0, skal det helt eksepsjonelle forhold til for at straffen skal gjøres ubetinget.

Tiltross for at det i intervallet over 1,5 promille var forutsatt at fengselsstraffen skulle gjøres ubetinget, ble det i 13 % av disse sakene gitt betinget fengsel. Begrunnelsen for dette er i de fleste tilfelle domfeltes unge eller høye alder, at vedkommende led av psykiske problemer eller andre personlige forhold – som også etter tidligere praksis førte til betinget fengselsstraff.

Spriket mellom motivenes anvisninger og domstolenes faktiske straffutmåling er imidlertid mest påfallende i intervallet 1,0–1,5 promille. Her var det i motivene gitt uttrykk for at ved alkoholkonsentrasjoner opp mot 1,5 promille var det bare unntaksvis aktuelt med betinget fengsel. Ser vi imidlertid på fordelingen av de 102 sakene i dette promilleintervallet, slik det fremgår av tabell 2, viser det seg at domstolene gjennomgående har satt grensen for ubetinget fengselsstraff svært høyt.

Tabell 2. Antall domte til fengselsstraff for førstegangs promillekjøring i rene promillesaker i promilleintervallet 1,0–1,5, etter hvorvidt straffen ble gjort betinget eller ikke.

	Betinget	Ubetinget	Sum
1,0–1,1	19	3	22
1,1–1,2	18	3	21
1,2–1,3	23	2	25
1,3–1,4	14	3	17
1,4–1,5	9	8	17
Total	83	19	102

Som det fremgår av tabellen er betinget dom hovedregelen helt opp til 1,4 promille. I overkant av 80 % av dem som hadde en slik promille fikk betinget dom. Selv mellom 1,4–1,5 promille – som åpenbart gjelder promiller hvor det ifølge motivene bare unntaksvis skulle anvendes betinget dom – var det et flertall som fikk betinget dom.

Hvordan har så domstolene fulgt opp forutsetningen om at ubetinget fengselsstraff normalt skulle anvendes dersom siktede tidligere var dømt for promillekjøring? Dette fremgår av tabell 3 som gir en tilsvarende oversikt som i tabell 1 for dem som tidligere er dømt for promillekjøring.

I alt var det 106 tidligere straffede for promillekjøring som fikk sine saker pådømt i vårt materiale. Av disse fikk 19 – dvs 18 % – en betinget dom, til tross for at ubetinget fengsel skulle være nærmest obligatorisk i disse tilfellene. I de sakene hvor promillen var under 1,0 – som riktignok bare omfatter 16 saker – var det endog flere som fikk betinget enn ubetinget fengselsstraff. Og selv blant dem som hadde en promille på over 1,5 var det 6 % som fikk betinget dom.

Det som synes å være utslagsgivende for at det ble gitt betinget dom i gjentakelsestilfeller, var at det var gått lang tid siden den forrige dom – i samtlige 19 tilfeller 6 år eller mer, og i 16 av de 19 sakene 10 år eller mer.

Tabell 3. *Dømte til fengselsstraff i rene promillesaker for tidligere straffede for promillekjøring, etter promillens størrelse og hvorvidt fengselsstraffen ble gjort betinget eller ubetinget.*

	Betinget		Ubetinget		Sum	
	Ant	%	Ant	%	Ant	%
0,5–0,99	10	63	6	38	16	101
1,0–1,5	5	26	14	74	19	100
Over 1,5	4	6	67	94	71	100
Total	19	18	87	82	106	100

Utmålingen av bøtestraffen

At også domstolene følte seg relativt fritt stilt ved utmålingen av bøtestraffen i forhold til de anvisninger som ble gitt i lovmotivene, fremgår av tabell 4. Tabellen viser bøtenes størrelse i de 467 rene promillesakene i vårt materiale som ble avgjort etter den nye lov. Som det fremgår av tabellen ble det – tiltross for at man ved lovendringen forutsatte at bøtestraff skulle være obligatorisk – i 3 % av sakene ikke idømt bøtestraff. Og til tross for at en bøtestraff under kr 10.000 bare unntaksvis skulle idømmes, er bøtene i over halvparten av alle sakene satt til under kr 10.000.

Tabell 4. *Bøtestraffens størrelse i rene promillesaker fordelt på betingede og ubetingede dommer.*

	Betinget		Ubetinget		Sum	
	Ant	%	Ant	%	Ant	%
Ikke idømt bod	6	2	8	4	14	3
4.900	46	19	45	20	91	19
5.000– 9.900	72	30	69	31	141	24
10.000–14.900	67	28	47	21	114	24
15.000–19.900	29	12	27	12	56	12
20.000	23	9	28	13	51	11
Sum	243	100	224	101	467	99

Ved lovendringen ble bøtestraff som nevnt gjort obligatorisk også dersom siktede ble ilagt ubetinget fengselsstraff. I og med at bot og ubetinget fengselsstraff ble kombinert på denne måten, ville det kanskje ikke vært unaturlig om domstolene i disse sakene satte boten noe lavere enn ellers. Som det fremgår av tabellen er det imidlertid ingen tendens til å sette bøkene lavere dersom de kommer i tillegg til en ubetinget fengselsstraff. Mens gjennomsnittet for bøkene var kr 10.096 i de saker hvor det ble gitt betinget dom, var gjennomsnittet kr 10.224 ved ubetingede fengselsstraffer.

Hvordan er så utmålingen av bøkene sett i forhold til vedkommendes bruttoinntekt og økonomiske forhold forøvrig? Dette spørsmålet er ikke så lett å besvare. Forholdet er at domstolens kjennskap til den siktedes økonomiske forhold i hovedsak baseres på de opplysninger som siktede selv gir. Politi eller domstoler har ikke adgang til opplysninger om bruttoinntekt eller inntekts- og formuesforhold forøvrig fra likningsmyndighetene bortsett fra opplysninger om skattbar inntekt gjennom utskrift av likningsprotokollen. Men skattbar inntekt og formue sier ofte lite om vedkommendes økonomiske situasjon.

I 360 saker ble det i dommen gitt opplysninger om inntektens størrelse. I 42 av disse sakene ble det opplyst at det var tale om nettoinntekt og i 152 saker at det var bruttoinntekt. I 166 saker ble det ikke gitt opplysninger om hvorvidt det var tale om netto- eller bruttoinntekt.

Tabell 5 viser fordelingen av bøkene i relasjon til månedslønn i de tilsammen 318 saker hvor det er direkte oppgitt at det er bruttolønn som er lagt til grunn, eller hvor beregningsgrunnlaget ikke er opplyst. Som det fremgår av tabellen hører det til sjeldenhetene at boten går så høyt som en og en halv månedslønn. Gjennomsnittlig lå bøkene på 119 % av månedslønnen for dem med oppgitt bruttolønn og på 120 % for dem hvor beregningsgrunnlaget ikke var oppgitt.

Tabell 5. Botens størrelse i prosent av månedslønn henholdsvis i saker hvor det er angitt at bruttoinntekt er lagt til grunn, og i saker hvor det ikke er opplyst om hvordan inntekten er beregnet.

	Saker hvor brutto- lønn er lagt til grunn		Saker hvor beregnings- grunnlag ikke er opplyst	
	Ant	%	Ant	%
25 %	1	1	3	2
26– 50 %	8	5	10	6
51– 75 %	14	9	17	10
76–100 %	38	25	43	26
101–125 %	26	17	30	18
126–150 %	59	39	39	23
151–200 %	3	2	16	10
Over 200 %	3	2	9	5
Sum	152	100	166	100

Hva er forklaringen på at anvisningen i motivene om at boten burde tilsvare en og en halv månedslønn og minst kr 10.000 er blitt fraveket av domstolene i så mange saker? Ihvertfall en viktig grunn synes å være at mange av de domfelte hadde en meget svak økonomi. Ser man på yrkesfordelingen for de 460 siktede hvor dette er oppgitt, viser det seg at hele 208 (45 %) ikke er i fast, inntekts-givende arbeide. Dette gjaldt for 58 skoleelever eller studenter, 22 uføretrygdede og 128 uten fast arbeide. For 137 (35 %) av de ialt 389 domfelte hvor inntektens art er oppgitt, består denne av trygd eller sosial stønad.

Ut fra den inntekt som domstolen har lagt til grunn, viser det seg at 28 % har en månedlig inntekt på under kr 5.000 og ytterligere 31 % på mellom kr 5.000 og kr 10.000. Som den annen ytterlighet er det bare 4 % av de domfelte hvor domstolen har lagt en månedlig inntekt på over kr 20.000 til grunn. Og overfor trygdede, skoleelever eller arbeidsløse og andre med inntekter som knapt strekker til for livets opphold, ville det fortone seg som urimelig å ilegge bøter av en slik størrelse som motivene ga anvisninger på.

Valget mellom gammel og ny lov

En av begrunnelsene for den nye lov – ved siden av at den skulle åpne mulighet for en mer nyansert straffutmåling – var som nevnt at den også skulle føre til en straffeskjerpelse. I det foregående har vi sett på straffutmålingen etter den nye lov. Men ut fra straffutmålingen isolert sett kan man ikke gi noe svar på spørsmålet om hvorvidt lovendringen i realiteten har medført en straffeskjerpelse.

En mulighet for å besvare spørsmålet, er ved å se på domstolenes valg av lov i de såkalte overangssakene. Felles for de sakene som kom for domstolene i den

første tiden etter at lovendringen trådte i kraft, var at domstolen hadde valget mellom å anvende den gamle og den nye lov fordi kjøringen hadde funnet sted før lovendringen. Etter Grunnlovens § 97 skal riktignok straffelovgivningen ikke gis tilbakevirkende kraft. Men dette prinsippet er modifisert i straffelovens § 3. Dersom de nye bestemmelser fører til en gunstigere avgjørelse for den siktede enn de bestemmelser som gjaldt da handlingen ble foretatt, skal de nye bestemmelser anvendes. Dette innebærer at domstolen i slike overgangssaker må avgjøre hvilke lovregler som gir det gunstigste resultat.

Ved å se på hvilke lovbestemmelser som legges til grunn i disse overgangssakene – de gamle eller de nye – kan man dermed se hvordan domstolene har vurdert bestemmelsene i forhold til hverandre. Man får med andre ord en vurdering av hvorvidt de nye reglene av domstolene – og av de siktede, fordi en dommer vanskelig vil kunne dømme i strid med siktedes ønsker på dette punkt – anses som strengere eller mildere enn de gamle.

I alt var det 283 slike overgangssaker i materialet. Av disse var det 247 rene promillesaker, hvor promillekjøring var det eneste vedkommende var siktet for – eventuelt i tillegg til andre, mindre alvorlige overtredelser av veitrafikkloven. I 17 av disse 247 rene promillesakene er det uklart hvilken lov som ble lagt til grunn. I de resterende 230 sakene ble den gamle lov lagt til grunn i 162 saker, mens den nye lov ble anvendt i de resterende 68 saker. Dette innebærer at i 70 % av sakene ble den nye lov ansett som den strengeste – slik det ble hevdet i proposisjonen og i Stortinget – i og med at den eldre lov ble anvendt. Men i 30 % av sakene ble tross alt den nye lov ansett som gunstigere for siktede enn den gamle.

Tabell 6 – som viser hvordan avgjørelsene fordeler seg på de ulike straffarter i forhold til promillenivået og hvilken lov som ble anvendt – viser at vurderingen er forskjellig for de ulike promillenivåer. Tabellen omfatter de 220 saker hvor det gis tallfestede opplysninger om promillens størrelse.

Tabell 6. *Straffereaksjoner i rene promillesaker hvor kjøringen hadde funnet sted før lovendringen, mens dom ble avsagt etter lovendringen, etter hvilken lov som ble anvendt og promillens størrelse.*

	Gammel lov			Ny lov		
	0,5– 0,99	1,0– 1,5	Over 1,5	0,5– 0,99	1,0– 1,5	Over 1,5
Bare betinget dom	1	4	7	3	0	0
Bot og betinget fengsel	6	2	5	34	27	0
Bare ubetinget fengsel	8	24	98	0	0	0
Bot og ubetinget fengsel	0	0	0	0	0	1
Sum	15	30	110	37	27	1

Som det fremgår av tabellen ble 37 av de 52 saker i promilleintervallet 0,5–0,99, dvs 71 % av disse sakene, avgjort etter den nye lov. I intervallet 1,0–1,5 promille ble 27 av de i alt 57 saker, dvs 47 %, avgjort etter den nye lov. I intervallet over 1,5 promille ble derimot bare 1 av ialt 111 saker avgjort etter den nye lov.

I de tilfellene hvor domstolen ila betinget fengselsstraff uten å idømme en bot ble den gamle lov anvendt. Dette skyldes trolig at bot etter den nye lov er nærmest obligatorisk. I de tilfeller hvor praksis etter den gamle lov tillot bruk av betinget fengsel var det derimot ikke noe uttalt krav om anvendelse av bot, og derfor lettere for domstolen å unnlate å idømme dette. I de fleste tilfelle hvor bot og betinget fengsel ble idømt, ble derimot den nye lov lagt til grunn. Dette gjaldt i 61 av 74 saker, og er naturlig på bakgrunn av at den nye lov i promilleintervallet fra 0,5–1,5 åpnet for å benytte betinget fengsel i kombinasjon med bøter i stedet for ubetinget fengsel. Domstolene har åpenbart oppfattet bot og betinget dom som mildere dom enn en ubetinget fengselsstraff.

I de resterende 13 av de 74 sakene hvor betinget fengsel og bot ble idømt ble imidlertid den gamle lov benyttet. Dette gjaldt saker hvor rettspraksis under den gamle lov hadde åpnet for anvendelse av betinget fengsel i kombinasjon med bot, fordi det forelå helt spesielle formildende omstendigheter. At domstolen har valgt å legge den gamle lov til grunn i disse sakene, skyldes at de bøter man eventuelt idømte i kombinasjon med betinget fengsel etter den gamle lov, var vesentlig lavere enn den en og en halv måneds bruttolønn som den nye lov forutsatte.

At bøtestraff idømt etter den gamle lov var vesentlig lavere enn etter den nye lov, fremgår klart av materialet. Som det fremgår av tabellen ble i alt 75 siktede idømt bøter – 13 etter den gamle lov og 62 etter den nye. Av de 13 som ble idømt bot etter den gamle lov var det bare 2 (15 %) som fikk en bot på 10.000 kroner eller mer, mens det samme gjaldt 33 (53 %) av de 62 som ble dømt etter den nye lov. For dem som også etter den gamle lov kunne dømmes til bot og betinget fengsel, betød derfor den nye lov en straffeskjerpelse, fordi bøkene etter den nye lov er vesentlig høyere.

I de tilfeller det ble reagert med ubetinget fengsel alene ble uten unntak den gamle lov anvendt. Dette henger selvfølgelig sammen med at den nye lov forutsetter at bøter skal ilegges i tillegg til den ubetingede fengselsstraff – og at den nye lov derved er mindre gunstig for den siktede.

I et eneste tilfelle ble det imidlertid anvendt ubetinget fengselsstraff i kombinasjon med bot. Det sies ikke direkte i dommen hvilken lov som ble anvendt, men vi har likevel rubrisert den som en sak behandlet etter den nye lov. Botens størrelse, kr 15.000, som kom i tillegg til en ubetinget fengselsstraff på 28 dager, tyder på dette. Noen forklaring på hvorfor den nye lov er lagt til grunn i denne

saken gis imidlertid ikke. Den mest nærliggende forklaring er kanskje at alle parter har oversett at den gamle lov kunne vært anvendt, i og med at saken ble pådømt høsten 1990, nokså nøyaktig to år etter at den nye lov var trådt i kraft.

Samsvaret mellom lovmotiver og praksis

Konklusjonen etter denne gjennomgåelsen synes å være at domstolene i hovedtrekk har fulgt de anvisninger for straffutmålingen som ble trukket opp i motivene. Men det er samtidig en systematisk tendens til å tolke disse anvisningene slik at de gir gunstigste resultat for domfelte.

Når det gjelder utmålingen av fengselsstraff brukes betinget dom i intervallet under 1,0 promille nærmest unntaksfritt, til tross for at det i motivene ble gitt anvisning om at det også i slike saker skulle kunne idømmes ubetinget fengsel. Og selv om det var forutsatt at domstolene i promillenivået 1,0–1,5 skulle idømme ubetinget fengsel ved høyere promillenivåer, anvender domstolene selv ved en promille på 1,4–1,5 like ofte betinget som ubetinget fengsel. Også ved promiller over 1,5 gis i en del tilfeller betinget fengsel, og det samme gjelder i saker hvor vedkommende tidligere er dømt for promillekjøring.

Når det gjelder utmålingen av bøtestraff ligger denne i over halvparten av sakene under kr 10.000 – noe som ifølge motivene bare unntaksvis skulle komme på tale. Og sett i forhold til brutto månedsinntekt er det bare i et fåtall av tilfellene at boten når opp til en og en halv brutto månedslønn, som ifølge motivene skulle være det normale. En vesentlig forklaring på at domstolene har fraveket anvisningene i motivene synes å være at en stor del av de promilledømte er personer med svak økonomi, ikke sjelden arbeidsløse og trygdede.

Men selv om domstolene synes å ha valgt en noe mer lempelig praktisering av loven enn forutsatt i motivene, har de anvisninger som ble gitt i motivene åpenbart virket sterkt styrende for domstolene. Mot denne bakgrunn kan man reise spørsmålet om hvor hensiktsmessig det er at lovgiveren på denne måten forsøker å begrense domstolenes frie stilling (Andenæs 1991). Sluttresultatet er at også etter lovendringen er straffene for promillekjøring i Norge fremdeles strengere enn i knapt noe annet land i vår del av verden. Og ihvertfall for dem som har over 1,5 promille – og som i regelen idømmes en høy bot i tillegg til en ubetinget fengselsstraff – har lovendringen ført til en klar skjerpelse av straffen.

Adresse: Statens Institutt for Alkohol- og Narkotikaforskning
Dannevigsgveien 10
N-0463 Oslo 4

Referanser:

- Andenæs, J.: *Lovmotiver og straffutmåling*. Lov og Rett, 1991, s 385–386.
- Andenæs, J. og R. Sørensen: *Alkohol og dødsulykker i trafikken*. Lov og Rett, 1979, s 83–109.
- Glad, A.: *Promillekjøring i Norge*. Transportøkonomisk institutt, Oslo 1983.
- Glad, A.: *Research on drinking and driving in Norway*. Transportøkonomisk institutt, Oslo 1985.
- Hauge R. og Jens J. Guslund: *Straffutmålingen i promillesaker*. SIFA-rapport nr 1/92. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning, Oslo 1992.
- Innst o nr 96: 1987–88 *Innstilling fra Justiskomiteen om lov om endringer i vegtrafikkloven 18 juni 1965 nr 4 (Reaksjoner mot promillekjøring)*. Oslo 1988.
- NOU 1987:11: *Promillekjøring*. Universitetsforlaget, Oslo 1987.
- Ot prp nr 65: 1987–88: *Om lov om endringer i vegtrafikkloven 18 juni 1965 nr 4 (Reaksjoner mot promillekjøring)*. Oslo 1988.